

Predrag Marković

Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
predrag.markovic@ffzg.unizg.hr

Prikaz / Review

UDK / UDC: 72.033.5:726(497.581.2šibenik)
DOI: 10.15291/ars.4651

Prikaz knjige: Emil Hilje, *Bartul Jakovljević iz Mestre, majstori njegova kruga i dovršenje šibenske katedrale*

Book Review: Emil Hilje, *Bartolomeo
del Mestre, Masters of His Circle,
and the Completion of the Šibenik
Cathedral*

Biblioteka Zephyrus, monografije Odjela za povijest umjetnosti
Sveučilišta u Zadru, knjiga 8, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2023.,
222 str., ilustracije u bojama, 28 cm, meki uvez, ISBN 978-953-
331-417-4

SAŽETAK

Knjiga Emila Hilje obrađuje do sada najmanje poznato, zadnje poglavlje u nastanku šibenske katedrale Sv. Jakova koje obuhvaća period od šest desetljeća, točnije od smrti Nikole Fiorentinca (o. 1506. godine) i posvećenja katedrale 1556. godine, pa sve do prvih radova na sanaciji njezina krova desetljeće poslije. Premda su donekle očekivani rezultati izostali, a tiču se preciznijeg definiranja uloge svakog od dvojice zadnjih protomajstora, Bartula Jakovljevića iz Mestre i njegova sina Jakova, ipak sada doznajemo mnogo više o djelatnosti majstora iz njihova užeg i šireg kruga. Među njima istaknuto mjesto zauzima Bartulov drugi sin Frane, znan i po nadimku Keko (*Checco*). Zaronivši duboko u šibenski arhiv, autor je iz gotovo nepregledne količine posve novih i nepoznatih dokumenata na svjetlo dana izvukao ne samo brojne važne i manje važne majstore već i neke sporedne vrlo živopisne likove pruživši na kraju zaokruženo, čitljivo i nadasve interesantno štivo koje baca novo svjetlo ne samo na dovršenje šibenske katedrale već i na ukupni život Krešimirova grada u tome teškom razdoblju njegove povijesti.

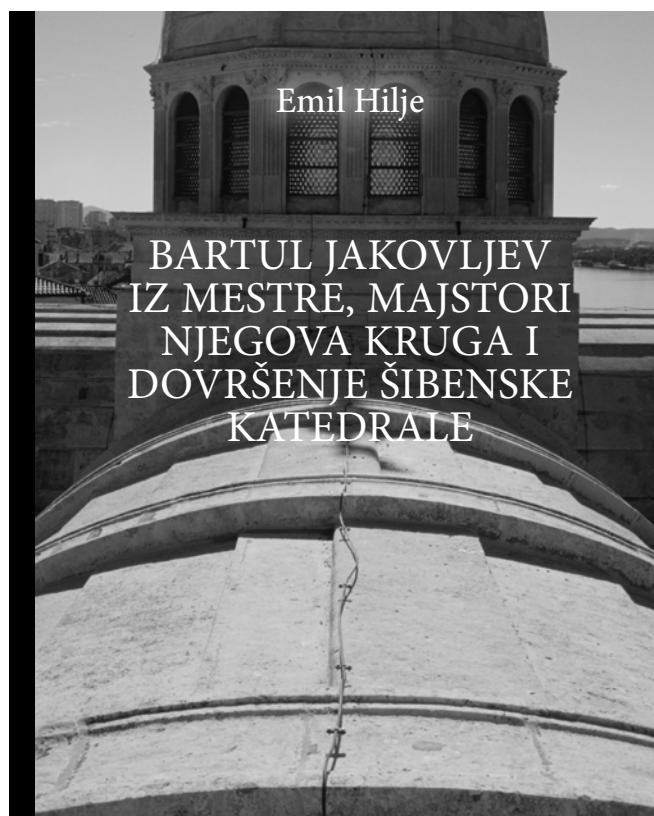
Ključne riječi: nastanak katedrale Sv. Jakova, Bartul Jakovljević iz Mestre, Frane Bartulov (*Checco*), izgradnja svodova šibenske katedrale, uređenje i opremanje unutrašnjosti katedrale

ABSTRACT

Emil Hilje's book explores the previously least known chapter in the construction of the Šibenik Cathedral of St James: the last six decades from the death of Niccolò di Giovanni Fiorentino (around 1506) until the Cathedral's consecration in 1556 and the subsequent restoration of its roof a decade later. While the book does not entirely fulfil the aim of precisely delineating the roles of the last two protomasters, Bartolomeo del Mestre and his son Giacomo, it offers valuable insights into the activities of master builders from their immediate and extended circles. Notably, Bartolomeo's second son, Francesco, known as *Checco*, emerges as a significant figure. Hilje's meticulous investigation of archival sources in Šibenik has unearthed a vast amount of previously unknown documents, shedding light on major and minor contributors to the Cathedral's completion, including some picturesque secondary figures. Thus, the book provides a well-rounded, attractive, and compelling reading that enriches the study of the Šibenik Cathedral and paints a vivid picture of King Krešimir's city in a difficult period of its history.

Keywords: building of the Cathedral of St James, Bartolomeo del Mestre, Francesco di Bartolomeo (*Checco*), construction of the vaults of the Šibenik Cathedral, interior design and furnishing of the Šibenik Cathedral

Nadasve bogatoj i opsežnoj literaturi o katedrali Sv. Jakova u Šibeniku prošle se godine priključila još jedna knjiga, zapravo monografija koja obrađuje jedan važan a ipak zanemaren segment u njezinu nastanku. Točnije, obrađuje ono završno i zasigurno najmanje poznato poglavlje njezina nastanka, te obuhvaća okvirno onih pedesetak godina koje su uslijedile od smrti Nikole Ivanova Firentinca (oko 1506. godine) pa sve do njezina posvećenja 1556. godine, ali se manjim dijelom vremenski proteže još koje desetljeće poslije, sve do završnog uređenja unutrašnjosti te prvih radova na sanaciji njezina krova. Kako je i prije bilo poznato iz onih rijetkih objavljenih arhivskih izvora, zadatak da dovrši katedralu i postavi zadnji kamen vrh njezina pročelja pripao je Ivanu Mestričeviću iz Zadra 1535. godine, pa stoga, eto, zgodne li podudarnosti, ovu knjigu, kojom se, a to već sada možemo slobodno reći, konačno kompletira cjelovit, sustavan i kritički utemeljen osvrt na njezin nastanak, ispisuje i pred nas stavlja jedan drugi Zadrani, profesor Emil Hilje. Suvišno ili ne, smatram kako u ovom trenutku ne mogu zaobići i svoju osobnu poziciju. Kao autoru koji je višekratno pisao o šibenskoj katedrali, a kojeg se i sada tu i tamo spominje, zadatak prikaza knjige koja se logično nastavlja i upotpunjuje moju knjigu o ranijoj povijesti katedrale Sv. Jakova stavio me, dobrim dijelom u ponešto dvojbenu poziciju, gotovo pa „sukob interesa”. Trebalo je istovremeno procjenjivati znanstveni i ini doprinos iskusnoga i marnoga arhivskog istraživača te kritičkog promatrača (što nužno potiče na bojazan od previda ove ili one vrste), a s druge strane zadržati objektivan i nepristran pristup i prema nekim svojim, sada to mogu reći, olako izrečenim ili nedovoljno razrađenim stavovima o ovoj zadnjoj, četvrtoj fazi izgradnje katedrale. Ipak, svjestan kako se brojne praznine i nedoumice otvaraju preko ruba mojega istraživačkog obzora, onoga koji je postavljen s granicom od 105 godina od donošenja odluke o njezinoj gradnji 1402. godine, što je jasno naglašeno i u podnaslovu moje knjige iz 2010. godine, tomu zadnjem razdoblju posvetio sam svega nekoliko rečenica znajući da će se neke korekcije, pa i preciznije kronološke razdjelnice o tome neispisanom razdoblju tek trebati napisati. Osim toga, da budem iskren, kao ni mnogi drugi prije mene, tu završnu fazu gradnje nisam smatrao prevažnom, jer sam bio zaokupljen pitanjem svih pitanja – „Juraj ili Nikola?”, pa se stoga u cijelosti slažem s anamnezom koju je vrlo precizno postavio Emil Hilje: „Opći je dojam da su se svi autori koji su se bavili šibenskom katedralom i vrlo opširno analizirali ranija razdoblja gradnje nekako požurili čitavu priču privesti kraju. Nije sasvim jasno je li tome razlog oskudnost poznatih arhivskih podataka ili to što su, barem tako izgleda, konceptijski i arhitektonski projekti već bili dovršeni, pa se čitava faza dovršavanja svodova glavnog broda i pročelja doživljavala tek jednostavnim tehničkim i financijskim problemom”. Stoga sam se više sa zadovoljstvom nego sa zebnjom prihvatio ovog zadatka. A kako je svoj zadatak obavio kolega Emil Hilje? Prvi, ali i ne samo prvi dojam jest kako ga je obavio izvrsno. Ne samo da je „od ničega napravio nešto”, nego je to „nešto” izveo na izvanredno stručan, pedantan i nadasve sistematičan način, servirajući nam iznimno zanimljivo te nadasve čitljivo štivo, što svima onima koji znaju s kakvim se u osnovi suhoparnim podacima arhivist susreće, predstavlja možda i najveću vrijednost ove knjige. Ne propuštajući ni jednu, pa i najsitniju pojedinost, Emil Hilje uspio je iz mora razmjerno šturih i teško čitljivih arhivskih listina te nadasve jednostavnih graditeljskih i kamenoklesarskih dijelova izvući ono najbolje te sve zajedno povezati u jednu razumljivu i logičnu cjelinu. Krećući se od naoko usputnih i nevažnih notarskih spomena brojnih kamenarskih majstora koji su tijekom gotovo šest desetljeća gravitali još uvijek živom gradilištu šibenske katedrale pa sve do malih, jedva primjetnih razlika u obradi karakterističnih dekorativnih detalja isklesanih na metrima i metrima renesansnog vijenca što se podvlači pod poluobličastim svodom glavnog broda, uspio je stvoriti jednu zaokruženu i uvjerljivu priču te pružiti odgovore na brojna otvorena pitanja. Nekomu će se možda učiniti da tu i nije bilo nekoga zahtjevnijeg posla, no čak i ako pristanemo na izostanak brojnih zahtjevnijih kiparskih zadataka, ponajprije onih figurativnih, i ne-

kih opipljivijih „pravih” atributivnih problema kojima se bavi naša struka, ipak je riječ o pozamašnom i velikom „zalogaju” koji je trebalo napraviti. Da bismo bar dijelom oslikali poteškoće, dileme i trileme koje su se pri tome javljale, poslužiti ćemo se ponovno riječima samog autora: „... nije bilo lako među tisućama do sada nepoznatih podataka odabrati stotine onih koji se čine relevantnim u okviru odabrane teme, a zanemariti stotine drugih, koji se tek marginalno dotiču pojedinih ličnosti, ili onih koji ilustriraju životopise i rad majstora koji se u priči pojavljuju kao ‘sporedni likovi’. I uopće, pretočiti u suvislu priču tako suhoparan materijal kao što su sadržaj arhivskih spisa, oduvijek mi je predstavljalo problem. Kako učiniti zanimljivim ono što je u biti dosadno, ali neophodno kao podatak koji upotpunjuje cjelokupnu spoznaju o pojedinom umjetniku?” Ako i dalje postoji sumnja u dosege ovog, kako sam kaže autor, „pionirskog posla”, svakako preporučujem pročitati i preostali dio teksta u uvodnom poglavlju.

No što sada znamo, a što nismo do sada doznali o dovršenju šibenske katedrale? Knjiga je u osnovi podijeljena na četiri glavna dijela, nakon kojih slijede izvadci važnijih arhivskih dokumenata te uobičajeni prilozi: sažetak na engleskome, popis ilustracija, literatura i arhivski izvori te kratki izvadci iz dviju recenzija. Nakon vrlo kratkog ali sadržajnog poglavlja naslovljenog „Umjesto uvoda”, slijedi zasigurno glavno i najopsežnije poglavlje knjige „Bartul iz Mestre i majstori njegovog kruga”, poglavlja koje je potom još razdijeljeno u manje cjeline po imenima važnijih majstora koji se u kronološkom slijedu javljaju na poslovima gradnje i opremanja katedrale Sv. Jakova. Potom slijedi poglavlje „Katedrala – graditeljski radovi i arhitektonska dekoracija” u kojem se oni relevantniji i već višestruko prodestilirani arhivski podatci, uglavnom isplate po pojedinim zadacima, pokušavaju povezati s koliko-toliko primjetnim razlikama izvedbi pojedinih klesarskih motiva. U simetriji s početnim, završno poglavlje nosi naslov „Umjesto zaključka” i predstavlja rezime svega rečenog. Pa krenimo redom.

Vjerujem da je frapantan podatak kako je do sada o majstoru Bartolu Jakovljeviću iz Mestre i njegovu sinu Jakovu bilo poznato samo desetak dokumenata, dok sada upoznajemo više stotina arhivskih isprava. Iz njih tako doznajemo da se Bartul prvi put u Šibeniku spominje 1515. godine, a zadnji put 1527. godine (poput prvog protomajstora Bonina Milanca 100 godina prije i njega je, izgleda, pokosila kuga), te da ga se sa sigurnošću može identificirati kao onog Bartula Padovanca koji u Dubrovniku 1520. ugovara neke poslove na tamošnjoj katedrali. Zanimljivo, kao i u slučaju Jurja Dalmatinca koji je zbog zastoja u gradnji crkve Sv. Jakova 1464. godine otišao u Dubrovnik, tako je i sada protomajstor Bartul iz istih razloga došao u taj južnodalmatinski grad, no kao i njegov prethodnik on se u njemu nije dugo zadržao. Inače u svojstvu protomajstora katedrale Sv. Jakova Bartul Jakovljević javlja se sporadično tijekom desetak godina, od 1517. godine, s time da mu za razliku od prethodnika, očito zbog financijskih poteškoća, fabrika katedrale nije mogla priskrbiti stalnu godišnju plaću. Uz njega se u dokumentima spominje još nekolicina majstora, od kojih je zasigurno najvažnije ime nešto mlađeg Frane Dismanića, kasnijeg protomajstora gradnje Sv. Nikole, utvrde u šibenskom kanalu.

Zanimljivo, premda su poslije angažirani na gradnji katedrale, sinovi Bartula iz Mestre, Jakov i Frane ne spominju se u arhivskim dokumentima za života svojeg oca. Prvi od njih je na poslovima izravno naslijedio svojeg oca, pa je vjerojatno s njime i prethodno radio na njezinoj gradnji, dok se u svojstvu petoga, zadnjeg protomajstora katedrale spominje od 1527. pa sve do 1534. godine. Premda smo donekle očekivali mogući „pravorijek iz arhiva”, moramo ustanoviti da stvarni doprinos Bartula iz Mestre nije ni sada mnogo jasniji. Prije svega, i dalje imamo „rupu” od nekih desetak godina (od smrti Nikole Ivanova Firentinca 1506. ili 1507. godine pa do 1517., kada se Bartul prvi put spominje u svojstvu protomajstora). Tu prazninu teško možemo ispuniti, osim donekle logičnim pretpostavkama ili nagađanjima, te zaključiti, kako je to učinio i sam E. Hilje, kako je s obzirom na kasniji angažman Bartul iz Mestre vjerojatno već negdje u tom razdoblju sudjelovao na gradnji kamenog pokrova katedrale. Nažalost, nije posve razjašnjeno, jer jednostavno iz dostupnih podataka nije bilo moguće zaključiti na što se točno odnosi njegova obaveza izrade „dviju kapela” (*duas capellas*), koje su trebale biti izvedene po uzoru na one koje su već bile napravljene, i to za iznos od 250 dukata. Je li riječ samo o dvama segmentnima kamenog svoda glavnog broda ili je to još uključivalo i pokrivanje kapela nad bočnim brodovima s četvrtbačvastim svodovima? Ako uzmemo u obzir kako je Ivan Mestričević za jedan, i to završni segment svoda i dovršetak pročelja primio ukupno 40 dukata, onda nam i ova cijena od 125 dukata po segmentu svoda glavnog broda izgleda svakako previše, pa čak i ako s njom povežemo klesanje pripadajućeg vijenca pod njim. Stoga tek uvjetno možemo zaključiti kako je majstor bio isplaćen i za još neke nespecificirane radove na katedrali, te da je u osnovi izradio samo dva segmenta bačvastog svoda (od ukupno šest). To bi značilo da je uz onaj prvi, koji je uz samo križište zasigurno podignuo sam Nikola Firentinac, Bartulu preostalo izgraditi još dva svodna segmenta, dok je preostala tri trebao podignuti njegov sin Jakov. Nažalost, u rješenju tog problema ne pomažu nam ni kasniji arhivski podatci, kao ni pedantno traženje i najmanjih promjena u izvedbi karakterističnih motiva ovula i zubaca isklesanih unutar snažnoga renesansnog vijenca što kruni zidove glavnog broda. Istina, nešto kvalitetnija izvedba tih motiva u dužini jednog i pol segmenta na njegovu početku možda jasnije upućuje na razdjelnicu između treće i četvrte faze izgradnje, između Nikole i Bartula, ali ni tu stvari nisu tako jednostavne ni jednoznačne. Kako s pravom primjećuje sam autor, treba biti jako oprezan jer su opsežni restauratorski, a dobrim dijelom i rekonstrukcijski, radovi krajem 19. stoljeća zahvatili i krovnu konstrukciju katedrale, te je posve logično očekivati da su neke promjene u načinu klesanja samog vijenca posljedica upravo tih radova. Uostalom, kako to već pokazuju stare fotografije unutrašnjosti katedrale snimljene nedugo

po završetku te obnove, ali dijelom i ove novije kojima je baratao sam autor, a koje su snimljene prije zadnjeg čišćenja crkvenog interijera, ranije rastvaranje kamenog pokrivača, izmjena dobrog dijela kamenih ploča, kao i zasigurno već dotrajalih željeznih zatega za sobom su povukli i izradu dobrog dijela kamenog vijenca. Nažalost, koliko mi je poznato, do današnjih dana nije napravljena precizna arhitektonska snimka koja bi mapirala te intervencije, odnosno jasno naznačila izvorne i novougrađene kamene blokove. S tim u vezi iznosim jednu ali i jedinu sitnu primjedbu. Smatram, naime, kako je možda u tome velikom naporu traženja svih i svakakvih morfoloških razlika trebalo podjednaku pozornost posvetiti i obradi završnog vijenca koji s unutrašnje strane teče po obodu glavnog broda jer je u osnovi riječ o istim kamenim blokovima na koje naliježe svod. Možda bi se neki trag našao i u izvedbi korintizirajućih kapitela mesnatih listova koji ga podržavaju, premda, to moram istaknuti, nisam siguran da bi i taj dodatni posao urodio plodom jer su isti prilično shematizirani i unificirani u obradi. Kako god bilo, u čitavoj priči ne čini mi se previše bitnim je li za života Nikole Firentinca izrađen samo jedan ili čak dva segmenta kamenoga bačvastog svoda (kako sam svojevremeno i sam predlagao), odnosno koliko su točno metara kamena njegovi nastavljači izveli te vlastoručno isklesali jer je riječ o repetitivnom i rutiniranom poslu koji uz to zasigurno nisu radili sami, kako to i sam Emil Hilje na kraju čitave „atributivne rasprave“ daje naslutiti. Pred kraj moram samo još istaknuti kako nam i dalje izmiče stvaran doprinos dovršenju katedrale i zadnjega protomajstora, Bartulova starijeg sina Jakova, pa čak i njegova mlađeg sina Frane Bartulova (Keka). No kad smo već kod ovoga potonjeg majstora, moramo istaknuti kako je u čitavoj galeriji likova koje autor ispred nas izvlači iz arhivskog mraka te svojom „rudarskom lampom“ obasjava (a rad u arhivu uistinu jest poput rudarenja rijetkih i dragocjenih tvari), zasigurno je najzanimljiviji te za završne faze dovršenja katedrale najvažniji. Osim što je vrlo vjerojatno već s ocem i starijim bratom radio na pokrivanju katedrale, brojni arhivski dokumenti sada ga konačno (s brojnim inačicama imena) identificiraju s onim Franjom iz Padove, odnosno majstorom *Cechom*, koji je osim rada na popločenju katedrale

1.
Šibenik, katedrala Sv. Jakova
(izvor: Fototeka Muzeja grada
Šibenika)

Šibenik, Cathedral of St James

(1547. – 1549.), izradio i nadgrobnni spomenik biskupa Ivana Lucija II. (Štafilića) 1559. godine, kako je to već pretpostavio Ivan Kukuljević Sakcinski u svojem *Slovníku*. Osim što je izradio jedino monumentalnije figuralno kiparsko ostvarenje u katedrali te radio još na nekim dekorativnim elementima u njezinoj unutrašnjoj opremi, u širokoj lepezi majstora Bartula Jakovljeva, Frane (Keko) Bartulov izdvaja se i po živopisnim crtama iz svojeg života i bliskim i trajnim vezama s drugim klesarom i graditeljem Franom Ivanovim Dismanićem. Riječ je o važnom majstoru čiji udio na dovršenju katedrale nije dokumentiran, ali je posve izvjestan, jer ga kao očito darovitijeg učenika i suradnika Bartula Jakovljeva 1520. susrećemo na gradnji dubrovačke katedrale. Da je riječ o istaknutijemu šibenskom klesarskom majstoru, a vjerojatno i koliko-toliko vještom kiparu (izrada nadgrobnog spomenika biskupa Ivana II. Lucija Štafilića prvotno je bila njemu povjerena), svjedoči već spomenuta uloga protomajstora gradnje utvrde sv. Nikole u šibenskom kanalu, ali i od prije poznata aktivnost na suprotnoj strani Jadrana – sa sinom Ivanom radio je na katedrali u Mola di Bari u Apuliji. Premda još manje povezana s dovršenjem šibenske katedrale, zasluženu pozornost dobila je i Franina žena Dijana, koja se uspješno parničila te umješno vodila njegove i obiteljske poslove. Uz tu obitelj teško je ne spomenuti i jednu malu, ali neobičnu, životnu crticu. Naime 1555. godine majstor Frane Dismanić, obrtnik i vjerojatno nepismen, svojem je sinu Petru platio školovanje u iznosu od 30 libara s time da se učitelju isplati zadnja trećina ugovorenog iznosa tek kada njegov sin nauči dobro čitati i pisati, s time da s tom praksom majstor Frane nije nastavio – svojega mlađeg sina dao je postolaru na nauk. No, to nije sve što se može naći u ovoj knjizi. Njegov važan doprinos jest u dosta živom i živopisnom prikazu ukupne graditeljske djelatnosti u Šibeniku, ponešto neočekivanom s obzirom na povijesne okolnosti i dosadašnje dosta oskudne spoznaje.

Zaključno još samo dvije stvari. Kao prvo i ovim se djelom pokazalo kako je katedrala Sv. Jakova do zadnjega postavljenog kamena nastajala, a ne samo po nekom unaprijed zgotovljenom projektu nastala. Stoga je i njezino dovršenje, iako unaprijed zacrtano, bio dug i nepredvidiv proces. Trajno, usporen s čestim prekidima i izmjenama, sada možda sve češćim i dužim prije svega zbog nedostatka novca, kužnih bolesti i općenito oskudice i siromaštva. Zato je njezino posvećenje uslijedilo tek 1555. godine, šest godina nakon njezina popločenja i osam godina otkako su postavljeni prozori, dok je orgulje, davno željene i naručene dobila tek negdje krajem toga istog šestog desetljeća, da bi već početkom sljedećeg uslijedili i prvi dokumentirani popravci. Drugo, unatoč razmjerno oskudnim rezultatima te činjenici da na neka od glavnih pitanja o dovršenju katedrale ni sada nismo dobili jasne i nedvosmislene odgovore, te da prostora za tumačenje njezinih zadnjih desetljeća nastanka još uvijek ima, uostalom kao i za mnoga druga ranija mjesta iz njezine bogate prošlosti, smatram kako je ovom knjigom ipak napravljen jedan veliki i bitan, te nadasve nužan korak te da će budućim istraživačima biti znatno lakše popuniti ona malobrojna nejasna mjesta. Znanstveno pedantna, metodološki čvrsto utemeljena i nadasve promišljena obrada goleme količine posve novih podataka („Arhiv, autopsija, atribucija” – da se poslužim sintagmom moje kolegice prof. dr. Sanje Cvetnić), zajedno s umješnom selekcijom i prezentacijom čitavih generacija do sada posve nepoznatih kamenarskih majstora, ali i raznoraznih drugih likova koji su silinom svoje pojave nadrasli uobičajenu ulogu pukog statista u notarskim bilješkama, nesumnjivo baca posve novo svjetlo ne samo na dovršenje katedrale već i na život Krešimirova grada tijekom druge i treće četvrtine 16. stoljeća. No, za mene ova knjiga ipak i prije svega predstavlja jasnu potvrdu dugogodišnjega arhivskog rada vrijednog i marnog povjesničara umjetnosti koji nas je, eto, zadužio i ovim vrijednim djelom.

